

תוכן העניינים

1	הקדמה
9	1. דלתות הסחרור של האהבה
47	2. ארגז הכלים הנייד של החברותיות
86	3. על הקושי שבאהבת גֵּרַעַךְ
128	4. פירוק היחד

הקדמה

אולריך, גיבור הרומן הנפלא של רוברט מוסיל, הוא 'האיש בלא תכונות', ככותרתו של הרומן.* בהיעדר תכונות משל עצמו, בין תורשתיות בין נרכשות, נאלץ אולריך ליצור לעצמו כל תכונה שחפץ בה בכוח מאמציו שלו, כשהוא משתמש בתבונתו ובחריפות שכלו. אולם בעולם המלא באיתותים סותרים, המשתנה בקצב מהיר ובדרך שאיש אינו מצפה לה, אין ודאות שכל התכונות הללו יתקיימו לעד.

גיבורו של ספר זה הוא האיש ללא קשרים, ובמיוחד ללא קשרים קבועים כמו קשרי משפחה שהיו מקובלים בזמנו של אולריך. בהיעדר קשרים יציבים שאין להתירם, גיבור הספר הזה – בן החברה המודרנית הנזילה – ויורשיו העכשוויים, נאלצים לעצב במאמצייהם הם ובכוח כישורונם ומסירותם את הקשרים שהם רוצים להיעזר בהם כדי שישמשו חוליה מקשרת בינם ובין שאר העולם האנושי. כיוון שאין להם קשרים, עליהם ליצור קשר... עם זאת, אין ביטחון שכל קשר שהוא מהקשרים הללו, שנועדו למלא את החלל שהותירו הקשרים החסרים או המשובשים, יתקיים לאורך זמן. מכל מקום, רצוי שהללו יהיו רופפים, כדי שניתן יהיה להתירם כמעט ללא שהיות כאשר התנאים ישתנו, כפי שיקרה בלי ספק שוב ושוב בעידן המודרנית הנזילה.

השבירות החידתית של הקשרים האנושיים, תחושת חוסר הביטחון שהיא משרה והמאוויים הסותרים שהרגשה זו מעודדת כדי להדק את הקשרים

* רוברט מוסיל, האיש בלא תכונות (תרגום אברהם כרמל), ירושלים ותל אביב: שוקן 1988, 1990. הספר על שני חלקיו הופיע במקור הגרמני בשנים 1930, 1932 (ההערות המצוינות בכוכבית הן של המערכת).

ועם זאת להשאירם רופפים – זה הנושא שהספר שלפנינו מנסה לחשוף, לתעד ולהבין.

מאחר שלא ניתני בחדות הראייה, בקשת הצבעים העשירה ובמשיחות המכחול החכמות של מוסיל – למעשה בכל אותם הכישרונות המופלאים שעשו את ספרו 'האיש בלא תכונות' לדיוקן המושלם של האדם המודרני – עלי להגביל את עצמי לסרטוט שורה של סקיצות בסיסיות ומקוטעות במקום לנסות לצייר תמונה מלאה, כוללנית וממצה. לכל היותר אוכל לצפות ליצירת 'ערכת זהות' – תמונה מרוכבת, העשויה אולי לכלול פערים וחללים ריקים לא פחות מאשר חלקים מגובשים. אולם אפילו בנוסחו הסופי יהיה החיבור הזה בבחינת משימה לא גמורה שעל הקוראים יהיה להשלימה.

גיבורו הראשי של הספר הזה הוא יחסים בין בני־אדם. דמויותיו המרכזיות בספר הן גברים ונשים בני זמננו, אשר בייאושם על כי נגזר עליהם להתמודד בעצמם – בכוח שכלם ורגשותיהם המשתנים חדשות לבקרים – עם הכמיהה לשייכות, ליחד וליד עוזרת בעת צרה, ולהוטים כל כך ליצור קשר; אולם בה בעת הם חוששים מלהיות קשורים 'לתמיד', שלא לומר לנצח – שכן הם פוחדים שמצב כזה יטיל עליהם עול ומעמסה שאין בכוחם ואף לא ברצונם לשאתם, ויגביל באופן קיצוני את החופש שהם זקוקים לו – יפה ניחשתם – כדי ליצור קשר...

בעולמנו זה של 'אינדיווידואליזציה' מתפשטת, יחסים הם ברכה שקללה בצדה. הם מיטלטלים בין חלומות מתוקים לסייטי לילה, ואין לדעת מתי האחד ייהפך לשני. רוב הזמן שני הגלגולים האלה מצטיינים בדר־קיום, אם כי ברמות שונות של מודעות. במערכת המודרנית הנזילה יחסים חברתיים הם אולי ההתגלמות הנפוצה, החריפה, העמוקה והמטרידה ביותר של האמביוולנטיות. לפיכך נוכל לטעון כי היחסים עומדים במרכז תשומת הלב של הפרט האמון על מודרניות נזילה, וניצבות בראש סדר היום של חייו. 'יחס חברתי' הוא שיחת היום הלוהטת בימינו, ולכאורה המשחק היחיד בעיר שכדאי לשחק בו למרות סיכוניו הידועים. כמה סוציולוגים הרגילים לבנות תאוריות המבוססות על שאלונים סטטיסטיים ועל דעות מקובלות שהסטטיסטיקה הזאת מתעדת, ממהרים להסיק שבני דורם כמהים ליחסי ידידות, לקשרים, ליחד ולהשתייכות לקהילה. אולם למעשה (כאילו אימצו את הכלל של מרטין היידגר, שדברים מגיעים לתודעה רק באמצעות התסכול שהם גורמים – שעה שהם משתבשים, נעלמים, מתנהגים בניגוד

למצופה או מתכחשים בדרך כלשהי לטבעם), תשומת לבם של בני האדם נוטה בימינו להתמקד בסיפוק שהיחסים עתידים לגרום להם דווקא משום שמסתבר כי איכשהו הם לא נמצאו מספקים במלואם; ואם הם מניחים את דעתם, מחירים נראה תכופות מופקע ובלתי קביל. ניל מילר וג'ון דולרד מצאו בניסוי המפורסם שערכו כי חולדות המעבדה שלהם מגיעות לשיא ההתרגשות כאשר 'השכר משתווה לעונש' – כלומר, כאשר יש איזון מלא בין האיום בהלם חשמלי ובין הבטחת אוכל טעים...

לא ייפלא אפוא ש'יחסים' הם אחד המנועים העיקריים של 'בולמוס הייעוץ' העכשווי. מורכבותם רבה מדי, עיקשת מדי וקשה מכדי שיחידים יצליחו לפרק אותה או להתירה ללא עזרה. הגירוי שהחולדות של מילר ודולרד נחשפו לו קרס לעתים קרובות והפך למצב של שיתוק. אי היכולת לבחור בין משיכה לדחייה, בין תקווה לפחד, התבטאה באי יכולת לפעול. שלא כמו החולדות, בני האדם הנקלעים לנסיבות כאלה עשויים לפנות לעזרת יועצים מומחים, המציעים את שירותיהם תמורת תשלום, בתקווה לשמוע מהם כיצד לרבע את המעגל: איך לאכול את העוגה ולהשאירה שלמה, איך ליהנות מן הקצפת של מערכת היחסים ולא לטעום את חלקיה המרים או הקשים; איך לכפות על היחסים להתעצם בלי להשתלט, להתאפשר בלי להחליש, לספק בלי להעמיס...

היועצים שמחים ללכת לקראת הפונים אליהם; הם בטוחים שהביקוש לשירותיהם לא יחדל לעולם, שהרי ייעוץ בכל היקף שהוא לא יהפוך לעולם לעיגול לא-מעוגל וכך יהיה כשיר להיות לריבוע... עצותיהם רבות, אף על פי שברוב המקרים אין הן מועילות מעבר להעלאת העשייה המקובלת לרמת מודעות השווה לכל נפש, וזו – למרומי תאוריה מלומדה וסמכותית. מקבלי עצות אסירי התודה מדפדפים בטורי 'בינו לבינה' של כתבי עת מאוירים ושל מוספים שבועיים של יומונים רציניים יותר או פחות, כדי לשמוע מפי 'יודעי דבר' את הדברים שהם היו חסרי ביטחון או ביישנים מכדי לקבוע אותם בפסקנות בעצמם, וכדי לפשפש במעשיהם ובהליכותיהם של 'אחרים כמותם' ולשאוב מידה של נחמה מהידיעה, שיש לה גושפנקה של מומחים, כי אין הם בודדים במאמציהם להתמודד עם הדילמה.

כך לומדים הקוראים מניסיונם של קוראים אחרים, הממוחזר על ידי המומחים, שהם יכולים לנסות 'יחסים המסתתרים בכיס העליון שלהם', כלומר יחסים שהם 'יכולים לשלוף בשעה שהם זקוקים להם', אך לשוב

ולדחוף אותם עמוק אל תוך הכיס כשאינם זקוקים להם. יש גם שהיחסים הם כמו תרכיז פטל העלול להיות מבחיל ומסוכן לבריאות ולכן יש לדללו לפני השתייה. ויש 'זוגות נפרדים-למחצה'* הראויים לשבח בהיותם 'מהפכנים של יחסים שהבקיעו את בועת הזוגיות המחניקה'; או שמערכות יחסים, בדומה למכוניות, צריכות לעבור מבחני רישוי שנתיים כדי לוודא שהן עדיין ראויות לעלות על הכביש. קיצורו של דבר, הם לומדים שמחויבות, ובמיוחד ארוכת טווח, היא מלכודת שהניסיון 'ליצור קשר' חייב להימנע ממנה יותר מאשר מכל סכנה אחרת. יועצת מומחית באחד העיתונים מסבירה לקוראיה ש'כאשר אתם מתחייבים, גם אם לא בלב שלם, עליכם לזכור שאתם סוגרים את הדלת בפני אפשרויות רומנטיות אחרות שעשויות להיות משביעות רצון ומספקות יותר'. מומחית אחרת בוטה עוד יותר: 'הבטחות למחויבות הן חסרות משמעות בטווח הארוך... כמו השקעות אחרות, הן יודעות עליות וירידות'. ועל כן, אם ברצונך 'ליצור קשר', שמור מרחק; אם אתה מבקש להפיק סיפוק מהיחד שלך, אל תתחייב ואל תדרוש מחויבות. השאר את כל הדלתות פתוחות בכל עת.

תושבי לאוניה, אחת הערים הסמויות מהעין של איטאלו קאלווינו**, היו אומרים, אילו נשאלו, שהם משתוקקים להנאה מדברים חדשים ושונים. ואכן, כל בוקר הם לובשים בגדים חדשים, שולפים מהמקרר החדש ביותר קופסאות שימורים שעדיין לא נפתחו, ומקשיבים לזמרירי פרסומת של הדקה האחרונה מהרדיו העדכני ביותר. אולם בכל בוקר האשפה של לאוניה מיום האתמול ממתינה למשאית הזבל. ואדם רשאי לתמוה אם תשוקתם האמיתית של תושבי לאוניה אינה טמונה בחדוות הסילוק, השלכת דברים והיטהרות מהטומאה החוזרת ונשנית. שאם לא כן מדוע מקבלים שם את פניהם של מנקי הרחובות כקבל פני מלאכים, אף שמשימתם אפופה, ובצדק, שתיקה מכובדת, שכן משעה שסולקו הדברים המיותרים, איש אינו רוצה להוסיף ולחשוב עליהם.

הבה נחשוב...

האין תושבי העולם המודרני הנזיל שלנו, ממש כמו תושבי לאוניה,

* SDC – ראשי תיבות באנגלית של 'semi-detached couples', המושג semi-detached שאל מתחום הבנייה ותרגומו בעברית: בתים דו-משפחתיים.

** איטאלו קאלווינו, הערים הסמויות מהעין (תרגום גאיו שילוני), תל אביב: ספריית פועלים 1984.

דואגים בעצם לדבר אחד בעודם מדברים על דבר אחר? הם אומרים שמשאלתם, תשוקתם, מטרתם או חלומם הוא 'ליצור קשר'. אבל כלום לא מטרידה אותם בעיקר השאלה כיצד למנוע מהיחסים החברתיים שלהם להחמיץ ולהעלות עובש? האומנם מעוניינים הם ביחסים עמידים, כפי שהם אומרים, או שהם משתוקקים יותר מכול שאותם יחסים יהיו קלים ונוחים כעושר שריצ'רד בקסטר* הטיפף לו, האמור להיות מונח 'כגלימה קלה על כתף אחת', באופן שאפשר יהיה 'להסירה בכל רגע'. אחרי ככלות הכול, אילו עצות רוצים הם לקבל הלכה למעשה: כיצד להדק את מערכת היחסים, או איך לפרקה בעת הצורך בלי לגרום נזק וכלי נקיפות מצפון? אין תשובה פשוטה לשאלה הזאת, אך עליה להישאל, והיא תחזור ותישאל כל עוד שוכני העולם המודרני הנזיל ממשיכים לכרוע תחת עולה המוחץ של האמביוולנטיות ביותר מבין המשימות האמביוולנטיות הרבות שהם מתמודדים אתן יום יום.

אפשר אולי שעצם רעיון ה'יחסים' מוסיף על הבלבול. על אף מאמצייהם הגדולים של מבקשי הקשר חסרי המזל ושל יועציהם, הרעיון מסרב באמת ובתמים להתנקות ממשמעויותיו המטרידות והמדאיגות. הוא מוסיף לצפון בחובו איומים מעורפלים ונבואות קודרות; הוא נושא עמו הבטחה בדבר תענוגות היחד, ובאותה נשימה עצמה את אימת הכליאה. אולי זו הסיבה לכך שבמקום לספר על ניסיונם ועל סיכוייהם במונחים של 'יצירת קשר' ושל 'יחסים', אנשים מדברים יותר ויותר (בעזרת יועציהם המלומדים) על 'קשרים', על 'תקשור' ועל 'היותם מתוקשרים'. במקום לדבר על בני זוג, הם מעדיפים לדבר על 'רשתות'. מהן מעלותיה של שפת ה'התקשרותיות' שאותה מחמיצה שפת 'היחסים' החברתיים?

שלא כמו 'יחסים', 'יחסי שארות', 'זוגיות' ומושגים דומים המבליטים את המחויבות ההדדית ובתוך כך מבדלים או עוברים בשתיקה על היפוכה, ההינתקות, ה'רשת' מסמלת דפוס של חיבור והינתקות בעת ובעונה אחת. אין לתאר רשתות בלי להבטיח ששתי הפעולות תתקיימנה בעת ובעונה אחת. במסגרת של רשת, ההתחברות וההינתקות הן אפשרויות לגיטימיות במידה שווה, הן נהנות ממעמד דומה וחיבותן זהה. אין טעם לשאול איזו משתי הפעולות המשלימות היא 'מהות' הרשת! 'רשת' משמעותה רגעים

* Richard Baxter (1615–1691), מטיפף פוריטני אנגלי.

של 'תקשור' המשובצים בתקופות של שיטוט חופשי. בתוך רשת, נכנסים לקשרים לפי דרישה ואפשר להפר אותם בכל עת. 'מערכת יחסים לא רצויה אך לא ניתנת לפירוק' היא האפשרות שבגינה ההתקשרות נתפסת כבוגדנית. 'התקשרות לא רצויה, לעומת זאת, היא אוקסימורון: קשרים אפשר לנתק, ואכן הם מתנתקים, זמן רב לפני שהם מתחילים להימאס.

קשרים הם 'יחסים וירטואליים'. שלא כמו מערכות היחסים הישנות (כלי הזכיר יחסים 'מחייבים', ולא כל שכן מחויבויות ארוכות טווח), הם גזורים כמדומה לפי מידתה של סביבת חיים מודרנית נזילה, שבה 'אפשרויות רומנטיות' (ולא רק 'רומנטיות') אמורות וצפויות לקום ולהימוג במהירות גוברת בתוך קהלים שאינם קטנים לעולם, תוך שהן דורסות ודוחקות אלה את אלה אל מחוץ לכמה ומבטיחות בהבטחות צעקניות להיות 'משביעות רצון ומספקות יותר'. שלא כמו 'היחסים האמיתיים', קל להיכנס ולצאת מ'היחסים הווירטואליים'. הם נראים מהוקצעים ונקיים, הם קלים לשימוש וידידותיים למשתמש, בהשוואה ל'דבר האמיתי', הכבד, האיטי והמסובך. בחור בן עשרים ושמונה מהעיר באת' שבאנגליה, שהתראיין בנושא הפופולריות הגוברת של היכרויות באמצעות האינטרנט על חשבון הבאים לפנויים-פנויות ומדורי הלבבות הגלמודים בעיתון, הצביע על היתרון המכריע של הקשר האלקטרוני: 'אתה תמיד יכול להקליד "מחק"'. ממש כמו הציות ל'חוק גרשהם',* יחסים וירטואליים (ששםם החדש הוא 'קשרים') קובעים את הדפוס הדוחק את רגליהן של כל מערכות היחסים האחרות. עובדה זו אינה משמחת את הגברים והנשים הנכנעים בחדווה ללחץ; אין הם מאושרים יותר משהיו ביחסים הטרום-ווירטואליים. גם כאן מרוויחים דבר אחד ומפסידים דבר אחר.

כפי שציינ רלף וולדו אמרסון,** כאשר אתה מחליק על קרח דק, ישועתך טמונה במהירות. כשהאיכות מאכזבת אותך, אתה נוטה למצוא ישועה בכמות. אם 'מחויבויות הן חסרות משמעות' ויחסים חדלים להיות אמינים ומעטים הסיכויים שיחזיקו מעמד זמן רב, הנטייה היא להחליף את הזוגיות ברשתות. אולם כשנטייה זו מתממשת, ההתמסדות נעשית קשה אף

* Gresham's law, על שמו של סיר תומס גרשהם (1519–1579), בנקאי אנגלי שמוחס לו החוק הנקרא על שמו: 'כסף רע דוחק [מהמחזור] כסף טוב' (Bed money drives out good one).

** Ralph Waldo Emerson (1802–1882), הוגה דעות אמריקני. במרכז הגותו עומד האדם כישות חופשית היכול להנהיג את חייו בעצמו למען רווחתו ולמען החברה.

יותר מאשר לפני כן (ולפיכך מרתיעה יותר) – אתה מאבד את המיומנויות שהיו אולי גורמות לך להצליח. התנועה המתמדת, שהייתה בעבר זכות־יתר והישג, הופכת לחובה. שמירה על המהירות, שהייתה בעבר הרפתקה מסעירה, הופכת למשימה מתישה. הדבר החשוב ביותר הוא שאי־הוודאות הנבזית והבלבול המעצבן שהמהירות הייתה אמורה לסלקם, מסרבים להיעלם. הקלות שבהתרת מחויבות, והפסקה לפי־דרישה, אינם מפחיתים את הסיכונים; הם רק מפזרים אותם, ואת החרדות הנלוות אליהם, בצורה שונה.

ספר זה מוקדש לסיכונים ולחרדות של החיים יחד ובנפרד בעולמנו המודרני הנזיל.